

Osmanlı'dan Günümüze Vakıf Sisteminin Gelişimi

Development of the Foundation System From Ottoman to Today

Perihan Hazel KAYA¹ - Mevlüt KOCA²

ÖZET

Toplum içerisinde ihtiyacı olanlara yardım temin edilmesi, sosyal dayanışmayı artırması, ekonomik refahın sağlanması ve gönüllü servet dağılımı etkisi ile inşa edilen vakıflar, geçmişten günümüze önemi azalsa da vakıf kültürünün sürekliliği hep söz konusu olmuştur. Geçmişte özellikle İslam dünyasında önemli bir karşılık bulan vakıf sistemi, Osmanlı İmparatorluğu ile en parlak dönemini yaşamıştır. Şüphesiz bu parlak dönemde günümüz sosyal devlet anlayışı içerisinde yapılan harcamaların neredeyse tamamının vakıflar tarafından karşılandığı görülmektedir.

Ayrıca gayrimenkul vakıflarının (hastane, eğitim kurumu, cami, medrese vb.) ihtiyaçlarının karşılanması ve çalışanların maaşlarının ödenmesi için kurulan para vakıfları, Osmanlı'nın ekonomik ihtiyaçlarının gönüllü olarak karşılandığı ve devlet hazinesinin bu ihtiyaçlar için kullanılmadığını göstermektedir. Öyle ki dönem dönem vakıf sisteminin işleyişini bozsa da, hazine açıklarının kapanması için vakıf gelirleri ile açıkların finanse edildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı'dan günümüze vakıfların gelişimini ele alarak Osmanlı dönemindeki vakıf sisteminin işleyişi ile Cumhuriyet sonrası dönemdeki işleyişinin karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Sonuç olarak tüm değerlendirmeler ışığında Osmanlı dönemi vakıflarının birçok alanda başarılı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Vakıf Sistemi, Para Vakıfları, Konya, Cumhuriyet Dönemi

ABSTRACT

The foundations built with the help of those in need within the society, the increase of social solidarity, the economic prosperity and the effect of the distribution of voluntary wealth have always been the subject of continuity of the foundation culture even though it is decreasing in importance from the past. In the past, the foundation system, which has found an important response especially in the Islamic world, is the most brilliant period with the Ottoman Empire. Undoubtedly, in this bright period, almost all of the expenditures made within the understanding of today's social state are seen to be received by foundations.

In addition, the money foundations established to meet the needs of non-financial foundations (hospitals, educational institutions, mosques, madrasa, etc.) and the salaries of the employees show that the economic needs of the Ottoman Empire are volunteered and state treasury is not used for these needs. So much so that it seems that although the operation of the foundation system has been disrupted in the period, foundation incomes and deficits have been financed to close treasury deficits.

The purpose of this study is to examine the development of foundations from Ottoman to today and to compare the functioning of the foundation system in the Ottoman period with the post-republic period. As a result, in the light of all the evaluations, it is seen that the foundations of the Ottoman period were successful in many areas.

Keywords: Ottoman, Foundation System, Monetary Foundations, Konya, Republican Period

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-mail: perihaner@selcuk.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-9878-4194

² Yüksek Lisans Öğr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, e-mail: mvltkc@gmail.com, Orcid Id:0000-0002-4948-1736

GİRİŞ

Birlik ve beraberliğin sembolü olarak oluşa gelmiş vakıf müessesesi, günümüze dek faaliyetlerini sosyal, kültürel, ekonomik ve daha birçok alanda sürdürmektedir. Vakıf kurumunun geçmişinden bu yana, halkın ihtiyaçlarını gidermek amacıyla birey odaklı faaliyet göstermesi vakıf kültürünün gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Geçmişte özellikle Osmanlı döneminde vakıfların üstlendiği bu rol, günümüzün refah devleti anlayışı ile örtüşmektedir. Refah devletinin üstlendiği hizmetlerin sağlık, eğitim, barınma gibi daha birçokunu bünyesinde barındıran vakıf kültürü birlik ve beraberliğin yanında, bulunduğu devletin ekonomisine de katkı sağladığı görülmektedir. Öyle ki özellikle Osmanlı döneminde bir dönem bütçe açıklarının finanse edilmesine katkı sağladığı ve yasadışı tefeciliği önlediği bilinen vakıflar, sosyal ve ekonomik hayatın en önemli kurumlarından biri olmuştur.

Vakıf kurumu İslamiyet'ten önce faaliyetlerini sürdürse de, İslamiyet'le birlikte gelişimi hız kazanmıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin hüküm sürdüğü bölgelerde faaliyet göstererek sosyal ve kültürel hayata birçok değer kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nde hastane, imaret, cami, medrese, eğitim kurumları ve hayvanların doyurulması adına kurulmuş birçok vakıf hizmet vermiştir.

Bu vakıflar hastane, cami, medrese gibi sadece gayrimenkul olmakla yetinmeyip, menkul olarak kabul edilen para vakıfları da kurulmuştur. Osmanlı döneminin vakıflar sistemine kattığı en büyük yeniliklerden biri de para vakıfları olmuştur. Vakfedilen anaparaya dokunmadan, anaparanın işletilmesi ile elde edilen geliri vakıf amaçları doğrultusunda kullanılması için kurulan para vakıfları birçok eleştiriye rağmen, Osmanlı döneminde sayıları giderek artmıştır.

Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürdüğü 623 yıl boyunca, vakıf sayılarının son dönem dışında sürekli arttığı ve geliştiği görülmektedir. Vakıflardaki bu gelişme Osmanlı'nın duraklama ve gerileme dönemlerinde ters işleyerek sayılarının ve niteliklerinin azalmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte vakıf yapısının büyük bir değişime uğradığı görülmektedir.

Bu değişim hiç şüphesiz Atatürk önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun o dönem vakıflar ile ilgili kabul edilen maddesine göre '*vakıf*' kelimesinin yerine '*tesis*' kelimesinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu ve bunun gibi vakıf sisteminin batılılaşması, Osmanlı kültürünü devam ettiren Türkiye Cumhuriyeti'nde bir karşılık bulamamış ve sayıları giderek daha da azalmıştır. Nitelik olarak Osmanlı vakıf sisteminin bünyesinde barındırdığı birçok faaliyeti Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal devlet anlayışı gereği hükümetin yapıyor olması ilginin de azalmasına neden olmuştur. Vakıf sisteminde yaşanan bu olumsuz gelişmeyle birlikte kanunda tekrar vakıf kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir. Birkaç değişikle beraber, vakıf sistemine olan ilgi biraz olsun canlanmış ve günümüze dek sayıları giderek artmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı'dan günümüze vakıfların gelişimini ele alarak Osmanlı dönemindeki vakıf sisteminin işleyişi ile Cumhuriyet sonrası dönemdeki işleyişinin karşılaştırmalı olarak ele alınmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak vakfın tanımı, tarihçesi ve çeşitlerine değinilmekte daha sonra vakıf türlerinin en önemlilerinden biri olan para vakıfları ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Osmanlı dönemi vakıflarına örnek olarak Konya şehri vakıf yapısı değerlendirilmektedir. Cumhuriyet dönemi vakıfların gelişimi ele alındıktan sonra Osmanlı dönemi vakıf sistemi ile karşılaştırması yapılarak çalışma tamamlanacaktır.

VAKIF TANIMI VE TARİHÇESİ

Sözcük anlamıyla vakıf kelimesi duruş, durmak, alıkoymak gibi birçok anlam içermektedir. Türk Dil Kurumuna göre vakıf, bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para şeklinde tanımlanmaktadır (TDK). Bir başka tanıma göre, "*Vakıflar yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü*

servet transferini ve dikey sosyal ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen ve kar amacı gütmeyen kurumlardır”(Türkoğlu, 2013:187). Bir diğer tanıma göre ise vakıf, “*Türk-İslâm kültür sistemi unsurlarından birini, bu topluma mensup bir kişiyi harekete geçirerek, onun şahsî mallarından bir kısmını kamu hizmeti görecektir kuruluşlara dönüştürmesi eylemidir*”(Yediyıldız,1988:404).

Vakıf tanımlarının neredeyse tamamında ‘*bireye ait menkul veya gayrimenkul malların istenildiği kadarının toplum hizmetine ömür boyu adanması*’ ifadesi yer almaktadır. Zira vakfedilen malın tekrar aynı bireye veya sadece bir başka bireye tahsis edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle vakıf kültüründe bireylerin refahı değil, toplumun refahı düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin 600 yıllık tarihsel süreci incelendiğinde devletin, toplumdaki sosyal hizmetler ve diğer sosyal alanlara yönelik ihtiyaçları devlet yapısı içindeki bir kurumla karşılayamadığı görülmektedir (Taşkesen, 2017: 58). Bulunduğu dönemin sınırlı devlet yapısı, sosyal ihtiyaçların karşılanması için vakıf kültürünün gerekli olduğunu göstermektedir.

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana toplumların, kendi yapıları içinde, o topluma mensup kişilerin sosyal yardım, sosyal dayanışma, sosyal güvenlik ihtiyaçlarını giderecek müesseseler inşa ettikleri görülmektedir (Ertem, 2011: 26). Bu nedenle ilk vakıf müessesesinin ne zaman tahsis edildiği net olarak bilinmemektedir. İslamiyet ile birlikte gereken ilginin gösterilmeye başlandığı vakıf medeniyetinin Osmanlı Devleti ile önemi giderek artmıştır. Osmanlı’da kurulan ilk vakıf Orhan Bey’in Bursa’ya almasıyla burada kurduğu vakıf olarak bilinmektedir (Tuş, 1999: 191).

Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna dek, İslam devletlerinde veraset hukukuna bir esneklik getirmek amacıyla kullanılan vakıflar, Osmanlı ile birlikte toprağın kullanım hakkının sürekliliğini sağlayan bir mekanizmaya dönüştürülmüştür (Kılıçbay,1980:147). Böylesine önemli bu kurumlar sadece ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla değil sosyal ve kültürel anlamda bireylerin gelişimini sağlayacak yapılar oluşturmuşlardır.

İnsanların ihtiyaçları için kurulan vakıfların yanı sıra hayvan ve çevre içinde çeşitli vakıflar kurularak onların da gereksinimlerinin giderilmesi sağlanmıştır. Osmanlı’da binalara yapılan ve çok sık görülen zarif kuş yuvaları, Osmanlı Devleti’nin kuşlara verdiği önemi göstermektedir. Göçmen Kuşlar Vakfı, göç esnasında hastalanan veya yaralanıp düşen kuşların tedavi edilmeleri için kurulmuştur (Kılınç,2013:120).

İslamiyet ile birlikte önemi artan vakıf medeniyeti, Osmanlı ile birlikte birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerden en önemlisi hiç şüphesiz para vakıflarıdır. Para vakıfları Osmanlı dönemi öncesinde de kurulması düşünülmüş ancak, dinen uygun görülmediği için Osmanlı Devleti dışında hiçbir devlet uygulayamamıştır. Bu vakıfların kurulmasının topluma sağladığı fayda, yüksek gelir sahiplerinin yapabildiği gayrimenkul vakıflarından oluşan vakıf medeniyetine, daha düşük tasarruflarında ilave edilerek vakıf kurumuna büyük bir genişleme ve dinamizm getirmesidir (Semiz,2016:92).

VAKIF ÇEŞİTLERİ

Vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli yapı taşlarından biridir. Bu önem hiç şüphesiz vakıfların çeşitli roller üstlenerek toplumun birden çok ihtiyacını karşılamasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı’da vakıflar ihtiyaçların niteliğine, mülkiyetine, idaresine ve kullanım şekillerine göre ayrılmıştır. Osmanlı’nın kuruluşundan Türk Medeni Kanunu’nun kabulüne dek var olan vakıf türleri Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Türk Medeni Kanunu’ndan Önce Kurulmuş Vakıfların Bilimsel Tasnifi

Mahiyetleri Bakımından	Mülkiyetleri Bakımından	İdareleri Bakımından	Kullanım Şekilleri Bakımından
Hayri Vakıflar	Sahih Vakıflar	Mazbut Vakıflar	İcare-i Vahideli Vakıflar
Zürri Vakıflar	Sahih Vakıflar	Olmayan Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar	İcare-i Vahide-i Kademeli Vakıflar
-	-	Mülhak Vakıflar	-

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2018

Tablo 1’de görüldüğü gibi vakıfların bilimsel tasnifi, içerdiği özellikler ve kuruluş biçimlerine özgü 4 çeşide ayrılmakla birlikte, bu 4 grup kendi içerisinde birden fazla vakıf türü oluşturmaktadır. Tablo 1’de bulunan her vakıf türünün dönemin benzer özelliklerini bünyesinde barındırması, vakıfların genellikle temel farklılıkları gözetilerek iki gruba ayrılmasına neden olmuştur.

Bu vakıflardan birincisi ‘*aynıyla intifa olunan*’, yani bizzat kendisinden yararlanan vakıflardır. Cami, medrese, hastane, mektep, sebil, kütüphane gibi o yapıdan fayda sağlanan kurumlardır.

İkinci tür vakıflar ise ‘*aynıyla intifa olunmayan*’ fakat birincilerin sürekli ve düzenli biçimde işlemlerini sağlayan bina, arazi gibi gelir kaynağı oluşturacak gayrimenkullerin yanı sıra, nakit para gibi gelir kaynaklarının da oluşturduğu vakıflardır ki, bunlara Osmanlı Devleti’nde ‘*asl-ı vakıf*’ adı verilmiştir (Akbulut,2007:67). Bir başka deyişle birinci grup hayır vakıflarının devamlılığını sağlayan dolaylı yoldan yararlanan vakıflardır. Osmanlı’nın vakıflar sistemine dâhil ettiği para vakıfları da bu grup içerisinde yer almaktadır.

PARA VAKIFLARI

İkinci grup vakıflar arasında yer alan para vakıfları, faydası doğrudan değil de gelirinden yararlanan vakıf türlerindedir. Ayrıca para vakıfları, sermayesinin bir kısmı veya tamamının kullanımı ile oluşan vakıflardır (Bulut ve Korkut,2016:56). Birinci grup hayır kurumlarından olan hastane, cami, mektep gibi kurumların ihtiyaçlarını karşılamak ve fakirlere doğrudan yardım amacıyla kurulan para vakıflarının gelir kaynağını menkul ve gayrimenkul mallar oluşturmaktadır. Anaparayı vakfin sermayesi olarak düşünülürse, bu sermaye üzerinden elde edilen gelir vakıf amaçları doğrultusunda kullanılır. Örneğin vakfedilen bir konutun, kiralanması ile elde edilen gelir, dolaylı olarak hayır kurumlarının masraflarını giderebildiği gibi, doğrudan ihtiyacı olanlara da verilmektedir.

Ayrıca para vakıfları, menkul malların vakfedilmesine de dayandığı için, piyasada yaşanan nakit ve kredi probleminin çözümüne de katkı sağlamıştır. Bollaşan fonların kredi piyasasında nakit miktarını artırarak, yasadışı tefeciliğin önüne geçilmesine ve istikrarlı bir piyasanın oluşmasına öncülük etmiştir (Semiz,2016:94-98).

Para vakıfları, Osmanlı’nın vakıflar sistemine dâhil ettiği bir yapı olarak bilinmekle birlikte, Osmanlı’dan önce para vakıflarının uygulandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı’nın para vakıflarını kabullenmesi oldukça problemleri beraberinde getirmiştir. Bu sürecin temel gerekçesi, İslam’ın faizi yasaklamasına bağlı olarak, para vakıflardan elde edilen gelirin faiz olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Para vakıflarının bir diğer özelliği hayır yapmak isteyen fakat mali gücü yeterli olmayan ve/veya vakıf olabilecek bir gayrimenkulü bulunmayan bireyleri de bu yapıya dâhil edebilmesidir. Bu şekilde sistemin giderek büyüdüğü söylenebilir. Gelişen bu sistem ile birlikte halkın birçok ihtiyacı bu vakıflar aracılığı ile giderilmiştir. Avarız vergisi olarak bilinen ve savaş dönemleri ağırlaşan bu vergilerin ödenmesi için kurulan para vakıfları, sistemin nasıl işlediğini gösterir niteliktedir. Ayrıca para vakıfları aracılığı ile bireyler bir dayanışma içerisine girerek esnaf loncaları, yeniçeri odaları gibi

kurumlar kurarak refahı artırmayı bunun yanında yaşanacak riskleri ise paylaşdırmayı başarmışlardır (Özcan,2008:127).

Para vakıflarına olan olumsuz yaklaşıma rağmen, bu kurum vakıflar sistemine 15. yüzyılın başlarında dâhil edilmiş ve 16. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu’da ve Rumeli’de oldukça yaygınlaşmıştır. Osmanlı’nın yıkılışına dek faaliyetlerini sürdüren para vakıfları, Evkaf Nezaretine girerek merkezi bir kurum statüsü kazanmıştır. Öyle ki para vakıfları bir dönem devletin hazine açıklarının giderilmesi gibi bir amaç edinmiştir. Ancak fonların açıklara aktarılması ile vakıfların işleyişinde güçlükler ortaya çıkmıştır. Ardından 1913’de Evkaf Bankası kurulması kararlaştırılsa da 1914’de başlayan 1. Dünya Savaşı bankanın kurulmasına engel olmuştur. Para vakıfları Evkaf Vekâleti’nden sonra Evkaf Umum Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Günümüzde 1954 yılında kurulan Türkiye Vakıflar Bankası’nın sermayesinin bir kısmını bu para vakıfları oluşturmaktadır (Semiz,2016:94-95).

OSMANLI DÖNEMİ VAKIFLARINA ÖRNEK OLARAK KONYA VAKIFLARI

Osmanlı vakıf sistemine örnek olarak kısaca Konya vakıflarından bahsetmek mümkündür. İlk çağlardan bu yana insanlığın genlerinde taşınmış olduğu yardımlaşma hissi, vakıf medeniyetinin de ne kadar eski olduğu göstermektedir. İslam öncesi dönemlerde bu hissin varlığı hiç şüphesiz vakıf medeniyetinin de var olabileceğini gösterir niteliktedir. Ancak İslam dini ile birlikte yardımlaşma bir dini emir niteliği kazanmıştır. *Komşusu açken tok yatan bizden değildir* (Hâkim,II;15; Heysemî,VIII,167) hadisinden de anlaşılacağı gibi İslam dininin yardımlaşmayı ne kadar önemseydiği görülmektedir. Bir diğer hadise göre Ebu Zer (ra)’den rivayet edildiği üzere Peygamber Efendimiz (sav) *Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy. Sonrada komşularını gözden geçir ve gerekli gördüklerine güzel bir şekilde ikram et* (Müslim,Birr,143) buyurmuşlardır.

İki hadiste yardımlaşmanın İslam dinindeki yerini ve bu yardımlaşmayı güzel bir şekilde yapmanın önemine dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Müslümanlar emir ve yasaklara uymak ve Allah’ın sevgisini kazanmak düşüncesi ile vakıflar kurmuştur.

Önemli bir şehir merkezi olması bakımından Konya, aynı zamanda Üsküdar ve Halep’inde içinde bulunduğu, Anadolu’nun sağ kolu üzerindeki konumu açısından stratejik bir noktada idi (Kaya,2017:2). Ayrıca Selçuklu Devleti başkenti ve Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli şehirlerinden biri olan Konya’nın, Osmanlı döneminde vakıflara gereken önemi verdiği söylenebilir. 1650-1910 yılları arasında 146 adet Konya Şer’iye Sicili’nden 311 adet vakfiye tespit edilmiştir. Şer’iye sicillerine göre Konya’da en eski tarihli vakfiye 26 Kasım 1641 tarihli 2 bakkal dükkânının yanında 7.000 akçenin vakfedilmesiyle gerçekleşmiştir. Konya vakıf kayıtlarına göre Osmanlı dönemine ait son vakfiye ise, 2 Aralık 1909 tarihinde vakfedilmiştir (Sak,2012:15). Osmanlı döneminde Konya’da kurulan 311 adet vakfın hangi amaçla faaliyete geçtiği ve vakıf sayıları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Vakıfların Faaliyet Gösterdiği Alanlar

Vakfedilen Yer	Bina ve Gayrimenkul Vakıfları	Para Vakıfları
İbadethaneler ile ilgili Vakıflar	34	118
Eğitim Kurumları ile İlgili Vakıflar	34	5
Türbe, dergâh, tekke ve zaviyelerle ilgili Vakıflar	15	19
Su hizmetleri ile ilgili Vakıflar	21	8
Avarız ile ilgili Vakıflar	7	8
Kıtap ve Kütüphane Vakıfları	20	-
Çeşitli hizmetlere yönelik Vakıflar	22	-
Toplam Vakfiye Sayısı	153	158

Kaynak: Sak, ‘Kadı Sicilleri Işığında Konya’da Yapılan Vakıflar’ kitabından düzenlenmiştir.

Vakıf çeşitleri başlığı altında birçok çeşide ayrılan vakıflar, konu gereği iki başlık altında tablolandırılmıştır. Tablo'ya göre Konya'da 1650-1910 yılları arasında kurulan 311 vakfın 153'ü bina ve gayrimenkul vakıfları olarak adlandırılan vakıflar iken, 158'i para vakıflarıdır. Dikkat çeken bir diğer husus ise ibadethaneler ile ilgili vakıfların, tüm vakıfların neredeyse yarıya yakını oluşturuyor olmasıdır. Yine kurulan 158 adet para vakfının büyük bir kısmı ibadethane ile ilgili vakıflara vakfedilmiştir.

Diğer vakıf türleri eğitim kurumları, türbe, dergâh, tekke ve zaviyeler, su hizmetleri, çeşitli hizmetler, kitap, kütüphane ve avarız ile ilgili vakıflar olarak sıralanmaktadır.

OSMANLI VAKIF SİSTEMİNİN SAĞLADIĞI HİZMETLER

Vakıflar, Osmanlı döneminde hiç olmadığı kadar genişleyerek sosyal, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda derin tesirler meydana getirmiştir. Günümüz sosyal devlet anlayışını içerisinde barındıran Osmanlı vakıf sistemi yeri geldiğinde belediye yeri geldiğinde ise devlet vazifesi gördüğü incelenmektedir. Bu nedenle toplumun hemen her anında varlığı sürdüren vakıf müessesesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir parçasıdır.

a. İktisat Aracı Hizmeti

Vakıflar sisteminin genişlemesine olanak sağlayan Osmanlı döneminde vakıflar değerli kurumlardır. Dinin emir ve yasaklarının yanı sıra Allah rızasını kazanma arzusunun bu dönemde zirveye ulaştığı söylenebilir. Osmanlı döneminin ekonomi ve vakıflar sistemine dâhil ettiği önemli bir kurum olan para vakıfları, bu arzusunun bir sonucu olarak görülebilir. Zira sadece gayrimenkul vakıflarının varlığı düşük gelir grubunun vakıflar sistemi dışında kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle birçok tartışmaya rağmen sayıları giderek artan para vakıfları, piyasadaki nakit ihtiyacını karşılama yanında, yasadışılığın önüne geçmiştir (Semiz,2016:98).

Avarız vakıfları dönemin ağır vergilerinden biri olan ve savaş harcamaları için alınan avarız vergisinin ödenmesi için kurulan vakıflardır. Bu vakıflar sayesinde toplumun vergileri ödeyemeyecek olduğu durumlarda devreye girerek her iki tarafı da mağdur etmeyecek şekilde hizmet vermektedir. Ancak başlangıçta savaş harcamalarını ve gereksinimlerini gidermek için başvuru olan avarız vergisi XVII. yüzyılın sonlarından itibaren olağan hale dönüşmüştür (Kaya,2017:92).

b. Belediyecilik ve Sağlık Hizmeti

Bugünün belediyelerinin yapmış olduğu sosyal hizmet anlayışının hemen hemen tamamını Osmanlı döneminde devlet geliri olmaksızın vakıflar karşılamaktaydı. Halktan vergi alınmadan çeşme, kanal, yol, köprü, altyapı harcamaları gibi gider kalemlerinin yanı sıra hastane, tımarhane gibi sağlık kurumlarının da işleyişine bir düzen getirerek ilerlemesine olanak sağlamıştır. Bu sağlık kurumlarında personelin ücretlerini ve kurumun ihtiyaçlarını da vakıflar karşılamaktadır.

c. Eğitim ve Din Hizmeti

Osmanlı Devleti'nde vakıf yoluyla oluşturulan sıbyan mektepleri ve medreselerin yanı sıra darü'l-hadis, darü'l-kurra, tıp medreseleri de vakıftır (Ertem, 2011:35). Buradan da anlaşılacağı gibi, eğitim çağında olan bütün öğrenciler vakıf sistemi ile eğitilmekte ve yine devletin yerine bu hizmeti vakıfların karşıladığı görülmektedir. Ayrıca mektep ve medreselerde ders veren hocaların maaşları da vakıflar tarafından karşılanmaktaydı.

İslam dini, kuşkusuz Osmanlılar'da vakıf sisteminin böylesine genişlemesinin en önemli sebeplerinden biridir. Allah korkusu ve rızasını kazanma isteği ile kurulan vakıflar, din hizmeti verecek yapılar oluşturarak veya bu yapılara destek olarak da faaliyet göstermektedir. Cami, mescit,

türbe gibi yapıların inşa edilmesini sağlayan vakıfların yanı sıra, bu yapıların hizmet görmesi ve gereken ihtiyaçların karşılanması içinde çeşitli vakıflar kurulmuştur.

d. Askeri Hizmet

Her ne kadar bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de askeri hizmet ve harcamaları devlet karşılasa da o dönem bu tür vakıflar kurulmuştur. Kale, gemi ve top yapımı, istihkâm, dökümhane, lengerhane ve saraçhane yapımı için faaliyet gösteren vakıfların yanı sıra savaşta başarılı olarak görülen askerlere yardım sağlayan vakıflara da, bu dönem sıkça rastlanmaktadır (Ertem,2011:35).

OSMANLI VAKIF SİSTEMİNİN TOPLUM ÜZERİNE ETKİLERİ

Osmanlı vakıf sistemi toplumu ve bireyleri doğrudan veyahut dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Genellikle ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlansa da birçok alanda toplumun gelişmesine yardımcı olmaktadır:

- Vakıf müessesesi fonksiyonlarını herhangi bir sınıf ayrımı gözetmeksizin gerçekleştirmektedir. Bu sayede farklı din, dil ve ırka mensup bireylerin de vakıf sisteminden yararlanabilmeleri mümkün hale gelerek sosyal çatışmanın engellenmesine olanak tanınmıştır.
- Vakıf genellikle üst gelir grubunun gelir ve servetlerinden ayrılan paylar ile kurulmaktadır. Kurulan bu vakıflar özel mülkiyetten kamu mülkiyetine geçmektedir. Kamu mülkiyetine geçen vakıflardan elde edilen hâsılının neredeyse tamamı alt gelir grubu tarafından tüketilmektedir. Dolayısıyla üst gelir grubundan alt gelir grubuna bir gelir aktarımı söz konusudur. Bu yönüyle vakıf sistemi toplumun gelir ve servet dağılımını düzenlemektedir.
- Özellikle Osmanlı Devleti döneminde sayıları giderek artan vakıf müessesesinin kamu hizmetleri dâhil olmak üzere birçok işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Artan hizmetlerin uygulanması için gerekli personelin istihdam edilmesi, Osmanlı Devleti'nin istihdamını artırıcı bir etki yaratmaktadır. Ayrıca istihdam edilen personelin maaşlarının ödenmesi de para vakıfları tarafından gerçekleştirilmiştir.
- Osmanlı Devleti'nde eğitim, sağlık, bayındırlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve belediyeçilik gibi hizmetlerden doğan ihtiyaçların karşılanması için gerekli menkul ve gayrimenkul mallar vakıflar tarafından temin edilmektedir. Söz konusu hizmetlerin vakıflar tarafından yerine getirilmesi, devlet üzerinde maliyeti azaltıcı bir etki yaratmaktadır (Ertem,2011:36-38).
- Dönemin dini ve kültürel atmosferiyle birlikte bir vakıf tesis etmenin birey için hayır duaları ile kıyamete kadar ismini yaşatmak gibi bir cazibesi bulunmaktaydı. Bu cazibe yüksek gelir grubunun israftan kaçınmasını sağlayarak zorunlu olarak tasarrufa yönelttilmiştir (Genç,2014:15).
- Vakıf, ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçlarını karşılayarak, bireylerin kendilerini topluluk içerisinde değerli bir vatandaş olarak görmelerini sağlamaktadır. Bu yönüyle vakıf sistemi birey ile toplum arasında kuvvetli bir bağ kurmaktadır.
- Düşük gelirlilerin hayat seviyelerini artırmasının yanı sıra, orta gelir düzeyinin genişlemesine neden olmaktadır. Bu sayede iktisadi gelişme için gerekli olan istikrara katkı sağlanmaktadır.
- Sağlık ve eğitim alanındaki faaliyetleriyle bireyler arasındaki farklılıklar giderilerek toplumda fırsat eşitliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Fırsat eşitliği ise toplumdaki bireylerin yetenek ve kabiliyetlerini geliştirerek toplam verimin artmasına yardımcı olmaktadır (Zaim,1987:210).

OSMANLI VAKIF SİSTEMİNDE MEYDANA GELEN BOZULMALAR

Vakıf medeniyeti olarak da adlandırılan Osmanlı Devleti için vakıf müessesesi büyük önem taşımaktadır. Zamanla bu önem vakıf müesseselerinin sayılarının ve iktisadi kaynaklarının artışına

sebepler olmuştur. Yaşanan artışlar vakıfların kontrol ve denetimini güç hale getirmiştir (Alkan,2007:67). Ancak vakıf sisteminde yaşanan aksaklıklar kontrolü ve denetimi ile sınırlı kalmamıştır. Bu aksaklıkların bazıları vakıf yönetiminden kaynaklanmaktayken bazıları devlet tarafından meydana getirilmekteydi. Bazı aksaklıklar ise vakıf sisteminde yer alan ticari zorunlulukların ve örfün tesiri ile uygulanan istisnaların suiistimali sonucunda gerçekleşmekteydi (Genca,2014:538). Bu aksaklıkların temel sebeplerini şöyle sıralayabiliriz (Alkan,2007:70-71):

- Tımar/miri arazilerinin vakıf haline getirilmesi
- Vakıfların inşa, bakım ve tasfiyesi
- Vakıfların “*gayrimenkul*” olma şartının kaldırılması
- Evlatlık/zürri vakıfların yaygınlaşması
- Mukataa, icâreteyn ve gedik sistemlerinin suiistimali

Tımar sistemi, bir kısım asker ve memura tahsis edilmiş geçimlerini ve masraflarını karşılamak üzere verilen askeri dirlikler esasına dayanmaktadır (Şahin, 1979:905). Bu sistem Osmanlı Devleti’nde hem devletin gelirlerinin toplanmasına hem de devlete yük olmadan asker ve memurların maaşlarının ödenmesine neden olmuştur. Ancak miri toprakların vakıflaştırılması, tımar sisteminde ve vakıf müessesesinin işleyişinde bozulmalar meydana getirmiştir. Önceleri araziler devletin en sağlam süvari kuvvetlerine ve zirai hayatında temeli niteliğindeki bir zümreye tahsis edilmekteydi. Ancak miri arazilerin vakıflaştırılması ile birlikte saray adamlarına tahsis edilmesi memleket için büyük bir zayıflama sebebi olmuştur (Köprülü,1983:394). Neticede vakıf müessesesi ve Osmanlı ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Vakıf binaları 19. yüzyıla gelindiğinde oldukça eski yapılar haline gelmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin savaşlardan yenilgi ile ayrılması, vakıflara ayrılan gelirin azalmasına ve vakıf binaların harap olmasına neden olmuştur. Bu binaların onarılması gerekli görülse de, vakıf gelirlerinin Evkaf Nezareti denetimine bırakılması onarım ihtiyaçlarının karşılanmasını engellemiştir. Osmanlı’dan önce İslam hukukunda menkul olarak kabul edilen mallar vakfedilemiyordu. Elde edilen gelirin faiz olarak nitelendirilmesi toplumu para vakıflarına karşı olmaya itmekteydi. Para vakıfları meşruiyet kazansa da söz konusu vakıflara olan isteksizlik vakıfların işleyişinde sorunlar meydana getirmiştir. Ayrıca başlarda para vakıflarından elde edilen gelirler diğer vakıfların giderlerini ve ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada kullanılıyordu. Fakat vakıfların Evkaf Nezaretine bağlanmasıyla birlikte elde edilen gelir, bazı dönemler devlet hazinesinin açıklarını kapatmak için kullanılmıştır. Neticede bu durum hem para vakıflarının hem de diğer vakıfların işlevini yavaş yavaş yitirmesine neden olmuştur (Semiz,2016:95).

Evlatlık (zürri) vakıflar, vakfedilen malın tamamını veya bir kısmını evladına ve ailesinden birine vakfetmesini nitelemektedir. Devlete ait olan vakıfların vergi dışı bırakılması gibi söz konusu imtiyazlardan faydalanılarak ailesinin sefaletе düşmesini önlemek dolaylı olarak vakıf sisteminin işleyişini engellemektedir. Sayıları giderek artan evlatlık (zürri) vakıflar, vakıf kurumunun işleyişinin bozulmasına neden olmuştur. Mukataa, Osmanlı’da vakıf arazisinin üzerine ağaç dikmek, bina yapmak ve buna karşılık bir ücret veya kira ödemek olarak tanımlanmaktadır. Arazinin mülkiyeti vakfa aitken, bina, ağaç vb. kiracıya aittir (Alkan,2007:76-77). İcâreteyn, biri sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle peşin (muaccele) olarak alınan diğeri de taksitler (müeccele) halinde ödenmesinin öngörüldüğü kiralama sistemi olarak bilinmektedir (Pantık, 2017:98).

Gedik, Osmanlı’da dükkân sayısının ustalar tarafından belirlendiği bir sistemde ticari ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme imtiyazını ifade etmektedir (Bayram, 2012:81). Bu üç sistem (mukataa, icâreteyn ve gedik) harap olmuş vakıfların maliyetlerini karşılamak için geliştirilmiş olsa da zaman içerisinde suiistimale uğrayarak vakıf ve miri arazilerin işgal edilmesine sebep olmuştur (Alkan,2007:78).

Neticede bahsedilen sebepler ve vakıfların Evkaf Nezaretine bağlanması vakıf sisteminin işleyişini engellemiştir. Vakıf sistemindeki bozulmalar Osmanlı’nın sosyal, ekonomik, ticari ve kültürel

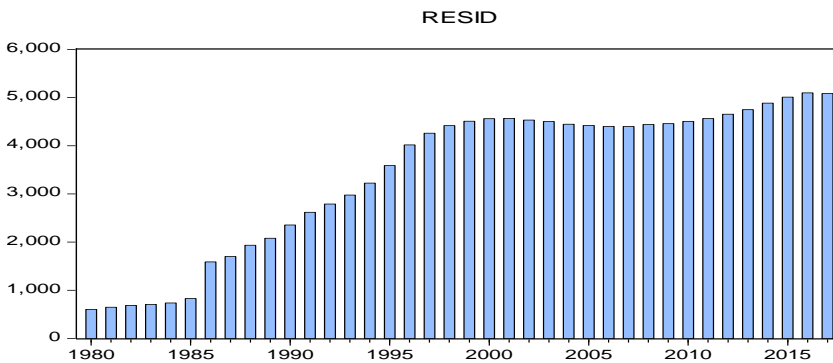
hayatını olumsuz etkilemiştir. Kendi işlevini yavaş yavaş yitiren vakıflar, Osmanlı'nın son dönemlerini yaşaması ile birlikte artık tamamen işlevini göremez hale gelmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİ VAKIF SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nde yerel yönetim faaliyetleri olarak adlandırılan alt yapı, su, temizlik ve güvenlik gibi ihtiyaçların karşılanması için vakıf, kadı ve loncalar hizmet vermekteydi (Güven ve Dülger,2017:51). Ayrıca eğitim, sağlık, askeri ve dini ihtiyaçların giderilmesi için gayrimenkul vakıfları kurulmuş ve para vakıfları aracılığıyla finansmanı sağlanmıştır. Öte yandan para vakıfları, sahip olduğu fonları ihtiyaç sahibi bireylere kredi vererek kullanmıştır (Semiz,2016:98). Günümüzde ise yerel yönetim faaliyetlerini belediyeler karşılamaktayken, para vakıflarının modern ekonomideki uygulama şekli faizsiz finans olarak da nitelendirilen katılım bankalarıdır. Katılım bankacılığı, İslam dinin yasaklamış olduğu faizin bankacılık sisteminde var olması ve bu nedenle sistemden kaçınan bireylerin paralarının ekonomiye kazandırılması gayesiyle kurulmuştur. Ayrıca fon arz edenlerinde ihtiyaçlarının karşılanması bu kurumun para piyasasına kazandırılmış önemli bir yapı olduğunu göstermektedir. Her iki müessesenin de, Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şerif rehberliğinde haksız kazanca karşı olan, toplam üretimi ve ticareti artırmaya yönelik faaliyetleri bulunan, toplumun yardımlaşmasına dayanan ortak bir amaç edindikleri görülmektedir. Ayrıca her iki kuruluştaki faizi yasaklayarak müşterileri ile kar-zarar ortaklığı ilişkisi içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu iki kurumun farklılıklarına değinmek gerekirse ilk olarak kuruluş ve faaliyet alanlarından bahsetmek gerekmektedir. Para vakıfları, faaliyet gösterdikleri bölgede kurulup, kendi esaslarına göre hareket etmektedir. Ancak katılım bankaları, Türkiye anayasasının 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'ndaki esaslara göre hizmet vermektedir. Ayrıca katılım bankaları para vakıflarından farklı olarak bulunduğu döneme özgü kiralama, kira sertifikası, bireysel emeklilik ve katılım fonları gibi çeşitli araçlar barındırmaktadır. Bu iki kurum arasındaki bir diğer farklılık ise kuruluş amaçlarıdır. Para vakıflarının kuruluş amacı kurulduğu bölgede eğitim, sağlık, dini hizmetler, sosyal güvenlik gibi ihtiyaçların karşılanması için finansman temin etmektir. Oysa katılım bankalarının kuruluş amacı faiz nedeniyle atıl fonların piyasaya kazandırılarak, uzun vadede kalkınmaya katkı sağlamaktır (Kayahan vd.,2016:77-87).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonomik ve sosyal amaçlı vakıfların kapatılıp, sadece dini vakıfların faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir. Bu durum vakıfların küçülmesine ve fonksiyonlarını kaybetmesine neden olmuştur (Ertem,2011:55). Vakıf sisteminin Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşadığı değişim ile birlikte 1980-2017 yılları arasındaki dağılımı Grafik 1'de görülmektedir.

Grafik 1: Cumhuriyet Sonrası Vakıfların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2018

Grafik 1'de görüleceği gibi 1980'lerin başından 1985 yılına dek vakıf dağılımında önemli bir artış incelenmemekle birlikte, büyük artışların 1986 ile 2000 yılları arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu yüksek oranlı artışın temel sebebi, Cumhuriyetin kuruluşundan 1967 yılına kadar geçerli olan

hukuksal reformların düzenlenmesidir. 1967 yılında kabul edilen düzenlemeler ile birlikte vakıf sisteminde yaratılan olumsuz etki giderilmiştir (Ertem,2011:60).

Tabloya göre 1986 yılından 2000’li yılların başına dek devam eden vakıf sayısındaki büyük artışlar yerini 2000’li yıllar itibariyle daha küçük değişimlere bırakmıştır. 2017 yılına kadar bu küçük değişimler devam etmiş ve dönem dönem vakıf sayılarının azalıp arttığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın bu aşamasından sonra Cumhuriyet sonrası vakıf sayısındaki değişikliğin daha kolay anlaşılabilmesi için, Osmanlı dönemi vakıflarında incelendiği gibi Konya ili ele alınacaktır.

Tablo 3: Konya İli Vakıf Sayısı Yıllara Göre Dağılımı (1980-2017)

	Yıl İçinde Kurulan Vakıf Sayısı	Yıllar İtibariyle Toplam Vakıf Sayısı		Yıl İçinde Kurulan Vakıf Sayısı	Yıllar İtibariyle Toplam Vakıf Sayısı
1980	7	54	2000	0	160
1981	0	52	2001	1	160
1982	3	55	2002	0	158
1983	1	56	2003	0	153
1984	1	56	2004	0	152
1985	5	59	2005	1	151
1986	22	81	2006	0	149
1987	2	81	2007	2	149
1988	15	96	2008	0	147
1989	2	98	2009	0	146
1990	8	103	2010	3	148
1991	9	109	2011	2	150
1992	5	112	2012	2	151
1993	9	121	2013	2	153
1994	8	127	2014	2	155
1995	9	136	2015	3	157
1996	14	150	2016	4	160
1997	6	156	2017	1	157
1998	6	161			
1999	0	160			

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019

Tablo 3’de yer alan Konya ili toplam vakıf sayısındaki değişiklikler 1998 yılına dek artış eğilimindeyken, özellikle 2000 sonrası azalış eğilimine geçmiştir. Bu nedenle artış ve azalış dönemleri ayrı ayrı ele alınacaktır.

Tablo 3’de yer alan ikinci sütun Konya ilinde o yıl faaliyete geçen yeni vakıfları ifade etmektedir. Buna göre kurulan yeni vakıf sayılarının 1980 yılından 1998 yılına kadar (1981 yılı hariç) sürekli arttığı görülmektedir. Ancak bazı yıllarda, toplam vakıf sayısının (üçüncü sütun) yıl içinde kurulan vakıf sayısı kadar artmadığı gözlemlenmiştir. Nitekim yıl içinde yeni açılan vakıfların yanı sıra faaliyetlerini sonlandıran vakıflarda bulunmaktadır. Açılan vakıfların kapanan vakıflardan fazla oluşu, süreç içerisinde faaliyette bulunan toplam vakıfların artmasına neden olmuştur.

2000’li yıllar ile birlikte yıl içinde faaliyete geçen vakıfların sayısının giderek azaldığı Tablo 3’de görülmektedir. Öyle ki 1999-2017 yılları aralığındaki dönemde birkaç yıl hiç yeni vakıf kurulmamıştır. Toplam vakıf sayısında ise kapanan vakıflar ile birlikte azalmalar söz konusudur. Tabloya göre 1999-2010 yılları aralığında 7 yeni vakıf kurulmuş ve toplam 12 vakıf faaliyetlerini

sona erdirmiştir. 2010 sonrası dönemde ise yıl içinde kurulan vakıfların sayısında bir artış görülmektedir. Bu artış toplam vakıf sayısının da artmasına neden olmuştur.

Konya vakıf sayılarındaki yıllara göre değişim dikkate alındığında, 1980-1998 dönem aralığında daha fazla vakıf inşa edildiği söylenebilir. Daha net ifade etmek gerekirse 1980-1998 yılları aralığında toplam 132 yeni vakıf faaliyete geçerken, 1999-2017 yılları süresince sadece 23 yeni vakıf kurulmuştur.

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ VAKIFLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Cumhuriyetin ilanından sonra para vakıfları önce Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nde ardından Evkaf Umum Müdürlüğü'nde faaliyetlerini sürdürmüş olup, günümüzde Türkiye Vakıflar Bankası'nın sermayesinin bir kısmını oluşturmaktadır (Semiz,2016:95). Diğer vakıfların hizmet alanları ve mal varlıkları devlet kurumlarına dağıtılarak vakıf medeniyetinin toplumsal bir kurum olma vasfı giderek zayıflatılmıştır (Ertem,2011:54).

Bu yeni dönemde vakıf kelimesinin yerine Türk Medeni Kanunu'nun 73. maddesinde tesis kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu terim kelime anlamı ile vakıf kelimesinden farklı çağrışımlarda bulunmaktadır. Vakıf kurmak, Allah rızasını kazanmak isteği gibi dini nedenlere dayanarak tahsis etmek olarak tanımlanabilirken, tesis, kurum, kuruluşu ifade etmekte ve kanuna, edebe aykırılığın olmadığı girişimleri içermektedir (Berki,1962:21).

Şüphesiz bu değişimlerin temelinde Cumhuriyet sonrası batılılaşma hareketleri yatmaktadır. 1920 sonrası hukuksal reformlarda da yaşanan batılılaşma hareketi, İsviçre Medeni Kanunu ve İtalya Ceza Kanunu'nun bir takım değişiklikler ile kabulü gibi köklü değişimler içermektedir. Bu değişiklikler ile birlikte Osmanlı döneminin İslam dini ağırlıklı vakıf sistemi de batıya uygun hale getirilmiştir. Ancak zaman içerisinde yapılan çalışmalar sonucu, Türk kültürünün vakıf kelimesine ve onun yarattığı etkiye daha yatkın olduğu kanaati, 1967 yılında yayınlanan 903 sayılı kanunla birlikte bu kelimenin tekrar kullanımının önünü açmıştır. Yayınlanan kanun ile birlikte vakıflaşma oranında ve vakıf sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır (Ertem,2011:30-59). Ancak vakıf kelimesinin tekrar kullanımı mümkün olsa dahi, bu yeni vakıf sistemi Osmanlı vakıf sisteminden bazı temel noktalarda ayrılmaktadır.

Tablo 4'de Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti vakıf anlayışının temel esaslarına değinilerek, karşılaştırılması yapılacaktır.

Tablo 4: Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Vakıflarının Karşılaştırılması

	Osmanlı Vakıfları	Günümüz Vakıfları
Kuruluş Şekli	Vakıf, mülkün devamlı bir şekilde Allah'ın mülkü olarak tanımlanması ve o mülkü Allah'ın kullarına tahsis etmesi şeklinde kurulmaktadır ³ .	1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Medeni Kanun hükümlerine göre inşa edilmektedir ⁴ .
Kuruluş Amacı	Vakıflar bu dönemde Allah rızasını kazanma ve bireylerin mülkiyet haklarının korunmasına yardımcı olma amacıyla kurulmuşlardır ⁵ .	Hukuka uygun, belirli, anlaşılabilir ve sürdürülebilir olmalıdır ⁶ .
Vakıf Mallarının Mülkiyeti	Vakfedilen mal alınıp satılamaz ve herhangi bir kişi ve kurumun mülkiyeti altına giremez.	Osmanlı vakıflarında olduğu gibi günümüz vakıf mallarının da satılamayacağı söz konusudur ⁷ .
Vakıf Türleri	Aynıyla intifa olunan vakıflar (cami, mektep, medrese) ve aynıyla intifa olunmayan vakıflar (Gelir getiren bina, nakit para vs.) ⁸	Mülhak Vakıflar Cemaat Vakıfları Esnaf Vakıfları Yabancı Vakıflar Yeni Vakıflar ⁹

Vakıfların temel esaslarının karşılaştırılmasının ardından Tablo 5’de Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti vakıf sayıları verilmiştir. Ancak vakıf sayıları Osmanlı İmparatorluğu için yüzyıl aralığında veriliyorken, Türkiye Cumhuriyeti için 10’ar yıllık rakamlar kullanılmıştır. Bu nedenle net bir kıyaslama söz konusu olmamakla birlikte her iki dönem kendi içinde değerlendirilecektir.

Tablo 5: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Faaliyet Gösteren Vakıf Sayısı

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Faaliyet Gösteren Vakıf Sayısı			
16.Yüzyıl	776	1980	604
17.Yüzyıl	1663	1990	2356
18.Yüzyıl	6000	2000	4560
19.Yüzyıl	9000	2010	4505
		2017	5083

Kaynak: Öztürk, 2017

Tablo 5’e göre Osmanlı’da 16. yüzyılla birlikte sadece 776 adet vakıf faaliyet göstermekteyken, yaklaşık 1 asır içerisinde sayıları iki katı kadar artmıştır. 19. yüzyılda ise vakıf sayılarının 9000’e ulaştığı görülmektedir.

Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı, toprak kayıpları, vakıf faaliyetlerinin sürdürülememesi gibi nedenlerden dolayı, Cumhuriyet döneminde sayıları giderek azalmıştır. Ancak gereken önemin verildiği son 37 yılda, sayılarının arttığı görülmektedir. Tabloya göre sadece 2000-2010 yılları aralığında vakıf sayılarında bir azalma yaşanmıştır. Diğer her dönem bir önceki döneme göre daha fazla vakfi bünyesinde barındırmıştır.

³ Ahmet Akgündüz, “Eski ve Yeni Hukukumuzda Devletin Kurduğu Vakıflar”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 4, 1986, s.235.

⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tarihte Vakıflar, Erişim Tarihi: 17.06.2019

⁵ Yasin Akyıldız ve Ali Rıza Abay, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 2017, s.150.

⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kurmak, Erişim Tarihi: 17.06.2019

⁷ Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, s.29.

⁸ Tuş, “Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti”, s.186.

⁹ Yeni Vakıflar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Çevre Koruma Vakıfları ve diğer çok amaçlı vakıfları barındırmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı, Erişim Tarihi: 17.06.2019.

Özetle, Osmanlı'nın İslam dinine olan hassasiyetinin bir yansıması olarak hızla artış gösteren vakıfların, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi ile sayıları giderek azalmıştır. Cumhuriyet döneminde ise sayıları bugün 5000'i geçmiştir.

SONUÇ

Bireyler arasında dayanışmanın sağlanması ve sosyal sermayenin artırılabilmesi için inşa edilen vakıf müesseseleri geçmişten günümüze faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kurumların özellikle Osmanlı döneminde, günümüzün sosyal devlet anlayışının getirdiği tüm gereklilikleri karşılamakta oldukları görülmektedir. Vakıflara verilen değer şüphesiz, Allah rızasını kazanma ve hayır işleme eğiliminin bu dönem önemli boyutlara ulaşması ile yaşandığı söylenebilir.

Yolda kalmışların, fakirlerin, engellilerin ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak için birçok vakıf kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde hayvanların bakım ve ihtiyaçlarının giderilmesi için de çeşitli vakıflar bulunmaktadır. Para vakıfları ise diğer tüm vakıfların ve ihtiyaçlarının finansmanını sağlayan bir kurum niteliğinde faaliyete geçmiştir. Ana sermayeye dokunmadan sermayenin üzerinden sağlanan gelirin, vakıf çıkarları doğrultusunda kullanılmasını amaç edinen para vakıfları birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Elde edilen gelirin faiz olduğu düşüncesi para vakıflarının tartışılmasının en önemli sebeplerindendir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen para vakıfları Osmanlı İmparatorluğu'nda hızla yayılmıştır.

Konya ili Türkiye Cumhuriyeti'nden öncede gerek konumu gerekse iklim, hava şartları, ticaret yolları, limanlara yakınlığı gibi birçok yönden gözde merkezlerden biri olmuştur. Özellikle Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış olan ilde, hem Selçuklu döneminde hem de Osmanlı döneminde birçok vakıf inşa edilmiştir. Kadı sicillerine göre 1650-1910 yılları arasında 311 vakfın inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu 311 vakfın içerisinde en çok ibadethane hizmetleri ve eğitim hizmetleri ile ilgili vakıflar bulunmaktadır.

Vakıf sistemindeki bozulmalar, vakıf gelirlerinin hazine açıklarının giderilmesi için kullanılması gibi sebepler ile ortaya çıkmıştır. Evkaf Umum Nezaretine giren para vakıflarının önem kazanması beklenirken, birkaç kanun dışında gereken reformların yapılamaması nedeniyle birçok vakıf faaliyet göremez hale gelmiştir. Ayrıca tımar/miri arazilerin vakıf haline getirilmesi, vakıfların gayrimenkul olma şartının kaldırılması ve evlatlık vakıfların yaygınlaşması vakıf sisteminde meydana gelen bozulmalara sebep olmuştur. Diğer bozulmalar ise vakıfların inşa, bakım ve tasfiyesi sürecinde ortaya çıkan maliyetlerin karşılanamaması ve bu maliyetleri karşılamak için kurulan mukataa, icâreteyn ve gedik sistemlerinin suiistimalinden kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte batılılaşma hareketi başlamış ve bu hareket vakıf kültürünü de etkilemiştir. İlk olarak '*vakıf*' yerine '*tesis*' kelimesinin kullanılması kararlaştırılarak batının tesislerine uygun kurumlar kurulması hedeflenmiştir. Ancak Türk-İslam kültürünün önemli yapı taşlarından biri olan vakıf kurumunun etkisi bu dönem giderek azalmıştır. 1967 yılında çıkarılan kanun ile birlikte batıya uygun ancak Türk-İslam kültürünü yansıtan düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler vakıf sayılarının giderek artmasına neden olmuştur. Her ne kadar günümüzde Osmanlı döneminde olduğu kadar vakıf bulunmasa da, sayılarının her geçen yıl arttığı söylenebilir.

Kısaca Osmanlı Devleti ile günümüz Türkiye Cumhuriyeti vakıfları arasında hem sayı itibarıyla hem de nitelik itibarıyla farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklar İslam dinin gerekliliklerine verilen önemin o dönem daha yoğun hissedilmesi ile birlikte, vakıfların üstlendiği sosyal devlet rolünün günümüz vakıflarında bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, İlhan (2007), Vakıf Kurumu, Mahiyeti Ve Gelişimi, *Vakıflar Dergisi*, 30, Ss.61-72.
- Akgündüz, Ahmet (1986), “Eski Ve Yeni Hukukumuzda Devletin Kurduğu Vakıflar”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 4, Ss.235-245.
- Akyıldız, Yasin Ve Abay, Ali Rıza (2017), “Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, Ss.141-157.
- Alkan, Mustafa (2007), “Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 166, Ss. 67-83.
- Bayartan, Mehmet (2008), “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar Ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10, Ss.157-175.
- Berki, Şakir (1962), “Vakfın Lüzumu, Faydaları Ve Vakıfları Teşvik”, *Vakıflar Dergisi*, 5, Ankara.
- Bulut, Mehmet Ve Korkut, Cem (2016), “Finansal İstikrar Ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri”, *İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi*, 2 (1), Ss.55-76.
- Ertem, Adnan (2011), “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, 36, Ss.25-65.
- Genca, Elif (2014), “Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-I Hümayun Nezareti)” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (1), Ss.531-554.
- Genç, Mehmet (2014), “Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi Ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, 42, Ss.9-18.
- Güven, Ahmet Ve Battal, Dülger (2017) “Osmanlıdan Günümüze Yerel Hizmet Sunan Klasik Kurumların Dönüşümü”, *Enderun Dergisi*, 1 (1), Ss.44-53.
- Kaya, Perihan Hazel (2017), *18. Yüzyılda Konya'nın Mali Yapısı Ve Merkez Maliyesi İle İlişkisi*, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kayahan, Cantürk, Görkaş, İrfan, Önk, Halime(2016), “Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, Ss.70-90.
- Kılıçbay, M.Ali (1980), “Osmanlıda Vakıf”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 1(1), Ss.141-152.
- Kılınç, Tekin (2013), *Osmanlı'dan Torunlarına Yol Rehberi*, Akis Kitap, İstanbul.
- Köprülü, M.Fuat (1983), *Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti Ve Tarihi Tekâmülü*, İslâm Ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Ve Vakıf Müessesesi, Ötüken, İstanbul, 1983 Ss.0-452.
- Özcan, Tahsin (2008), “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği Dosyası, Çerçeve Dergisi*. Müsiad, Ss.124-128.
- Öztürk, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, (<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=382185>), 12.05.2018.
- Pantık, Ramazan (2017), “Osmanlıda İcareteyn Uygulaması Hakkında Yeni Değerlendirmeler”, *Vakıflar Dergisi*, 48, Ss.75-104.”
- Sak, İzzet (2012), *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650-1910)*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya.
- Semiz, Yaşar(2016), “Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1 (8), Ss. 89-101.
- Şahin, İlhan (1979), “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale” *Tarih Dergisi*, 32, Ss.905-1047.
- Taşkesen, M. Özcan (2017), “Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar”, *İş Ve Hayat Dergisi*, 5, Ss.57-66.

Tuş, Muhiddin(1999), Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti Ve Vakıf Münasebeti, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5,Ss.181-196.

Türk Dil Kurumu, “Vakıf Tanımı”, (Http://Www.Tdk.Gov.Tr/Index.Php?Option=Com_Karistirilan&View=Karistirilan&Kategori=Krs_Akan&Kelimez=97), 20.05.2018.

Türkoğlu, İrfan (2013), Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, Ss.187-196.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Vakıflarımız” (Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Vakif-İşlemleri/Vakıflar-Hakkında/Vakıflarımız),15.05.2018.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Yeni Vakıfların Yıllara Göre Dağılımı”,(Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Documents/Yeni%20vakıfların%20yıl%20bazında%20dağılımı%20(1980-28072017).Pdf), 12.05.2018.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Yıl İçinde Kurulan Yeni Vakıfların İlçelere Göre Dağılımı”, (Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Documents/Yen%C4%B0%20vakıflar2018/Yıl%20%C4%B0%C3%87%C4%B0nde%20kurulan%20yen%C4%B0%20vakıfların%20%C4%B0l%20%C4%B0l%C3%87e%20da%C4%9eılımlı%20(1980-17.07.2018).Pdf), 15.06.2019.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Yeni Vakıfların Yıl Bazında İllere Göre Dağılımı”, (Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Documents/Yen%C4%B0%20vakıflar2018/Yen%C4%B0%20vakıfların%20yıl%20bazında%20%C4%B0llere%20g%C3%96re%20da%C4%9eılımlı%20(1980-17.07.2018).Pdf), 15.06.2019.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Tarihte Vakıflar”, (Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Kurumsal/Tarih%C3%A7e/Tarihte-Vak%C4%B1flar), 17.06.2019.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Vakıf Kurmak”, (Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Vak%C4%B1fi%C5%9flemleri/Vak%C4%B1f-Nas%C4%B1l-Kurulur/Vak%C4%B1f-Kurmak), 17.06.2019.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı”, (Https://Www.Vgm.Gov.Tr/Documents/Yen%C4%B0%20vakıflar2018/Vakıfların%20t%C3%9crler%C4%B0ne%20g%C3%96re%20da%C4%9eılımlı_17.07.2018.Pdf), 17.06.2019

Yediyıldız, Bahaeddin (1988), ”Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, 20, Ss.1403-408.

Zaim, Sabahaddin (1987), “Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri”, *Vakıflar Dergisi*, 5, Ss.209-213